

ТУРКИЙ ДАВЛАТЛАР ТАШКИЛОТИ ХАМДА УНИНГ СИЁСИЙ ЖИХАТДАН РИВОЖЛАНИБ БОРИШИ, ШУНИНГДЕК ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИГА ТАЪСИРИ ВА АХАМИЯТИ

Алимов Абробек Равшанбек ўғли

XX аср охирига келиб, узок тарихий босқичга эга бўлган туркий давлатларнинг бирлашган ҳолатда халқаро муносабатларга кириша олиши, ҳамда собиқ совет давлатининг парчаланиши Осиё ва қисман Европа қисмида яшовчи мустақил Туркий тилли давлатларнинг бирлашув жараёнига сабабчи бўлди. Шу туфайли мазкур давлатларнинг юқори элитаси томонидан, ўз суверинитетини сақлаб қолган ҳолда ижтимоий-иқтисодий масалалар юзасидан ҳамкорлик ташкилоти тузиш ғояси пайдо бўлди.

Собиқ совет иттифоқининг тузилган даврдан аниқроғи XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб то 1991 йилгача ер саййорасида Туркия Республикаси дунёдаги ягона мустақил ва халқаро миқёсда тан олинган туркийзабон давлат эди. Бу эса Туркиянинг халқаро майдонда муносиб ҳамкор билан фаолият олиб боришига тўсқинлик қиларди. Тарихий фактлардан маълумки ҳар бир халқ ва давлат ўзига маданий жихатдан яқин бўлган бошқа бир давлатлар билан муносабатларга киришиб келиши ўзига хос халқаро одат тусига айланган эди.

Ундан ташқари ушбу даврга келиб совуқ урушнинг тугаши ҳамда “уч кутубли дунё” атамасининг яралиши туркий тилли давлатларнинг интеграциялашув жараёнини янада тезлаштиришига сабабчи бўлди.

Айнан юқорида келтирилган омиллар туфайли 1992-йил 30-октабрда Туркия Республикасининг ўша вақтдаги президенти Тургут Ўзал ушбу ташкилотни тузиш бўйича дастлабки ғояларни бериб ўтди. Бунинг асосий сабаби бу даврга келиб фақатгина Ўзалнинг дунё миқёсига эга раҳбар сифатида тан олиниши эди. Эндигина мустақиликни қўлга киритган бир қанча туркий давлатлар унинг ташаббусларини қўллаб қувватлашди. Туркия Республикасининг Анқара шаҳрида Туркий тилли давлатларнинг биринчи саммити бўлиб ўтди, унда Туркия Республикаси раҳбари Тургут Ўзал, Озарбайжон раҳбари Абулфаз Елчибей, Ўзбекистон Республикаси президенти Ислам Каримов, Қозоғистон Республикаси президенти Нурсултон Назарбойев, Туркманистон Президенти Сапармурот Ниязов, Қирғиз Республикаси Президенти Асқар Акайевлар иштирок етди. Саммит иштирокчи давлатлар келгуси истиқболли режала хусусида фик алмашилишиб, сиёсий ва иқтисодий бирлик ўрнатилишини эълон қилишди.

Ушбу саммит туркий тилли давлатларнинг бирлашувининг дастлабки дебочаси эди. Шундан сўнг 1993-йил 12-июлда Қозоғистоннинг ўша вақтдаги пойтахти Олмаота шаҳрида Халқаро туркий маданият ташкилотини тузиш тўғрисида шартнома имзоланди. Маданий жихатдан бирлашув муҳим ҳисобланарди, бироқ ижтимоий иқтисодий масалаларнинг ўрнига ушбу масалада яқдиллик ушбу ташкилотнинг кейинги йигирма йилликдаги мавқеини муҳим бўлмаслигига сабабчи

бўлди. Авваламбор айнан маданий жихатдан бирлашувинг бир қанча жихатлари мавжуд эди, хусусан ушбу миллатларнинг узоқ тарихий илдизга эга эканлиги, шунингдек ташкилотянги тузилган даврда аъзо давлатларни нисбатан ривожланмаганлиги ҳамда ҳамон совет давридаги қарашларнинг мавжудлигида эканлигида эди. Манашу сабали кенг кўламли ташкилотни тузиш мақсади амалга ошмади.

XX асрнинг охирларидан бошлаб мустақил туркий давлатларни бирлаштирган халқаро сиёсий ташкилот тузиш ҳақида фаол баҳс-мунозаралар олиб борилди. Ўзбекистон ва Туркманистон ҳукуматлари ушбу ташкилотни тузиш жараёнларига нейтрал ҳолатда бўлишди. Туркия, Озарбайжон ва Қозоғистон эса фаол тартибда 2000 йилларнинг ўрталарига қадар ташкилот тузиш бўйича кенг кўламли ишларни олиб боришган.

Ваниҳоят 2009-йил 3-октябрда Озарбайжоннинг Нахичеван шаҳрида Озарбайжон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Туркия президентлари ўртасида Нахичеван шартномаси имзоланди, унга кўра “Туркий кенгаш” халқаро ташкилоти расман ташкил етилди. Ташкилот таркибига 6 туркий давлатдан 4 таси кирган.

Машхур сиёсий арбоб, Халил Акинжин фикрича “Туркий Кенгаш тарихдаги биринчи туркий давлатларнинг ихтиёрий иттифоқига айланганидир”.

Гурбангули Бердимухамедов бошчилигидаги Туркманистон БМТ томонидан тан олинган нейтрал мақомига ишора қилиб, аъзоликдан бош тортди. Аҳоли сони бўйича иккинчи туркий давлат Ислом Каримов бошчилигидаги Ўзбекистон Республикаси эса Туркия билан юзага келган совуқчилик муносабатлари сабабли ушбу ташкилотнинг яратилиши ва фаолият юритишига оид тадбирларда иштирок этмади.

Дунёдаги бошқа ташкилотлар сингари машхур кенгаш ҳам ўз байроғини қабул қилиши унинг дунёда бошқа ўзи каби ташкилотларнинг тенг мавқеда кўринишга замин яратарди. 2012-йилда “Туркий кенгаш” ўз байроғини қабул қилди. Ушуб байроғда Туркия, Қозоғистон, Қирғизистон ва Озарбайжоннинг давлат рамзлари акс этганди. Хозирги кунга келиб ҳам ушбу рамзлар сақланиб қолганлиги ташкилотнинг ўз негизига содиқлигини намоён этади.

Ўзбекистон Республикаси сиёсий ҳокимиятига Ш.М.Мирзиёев келганидан сўнгина аниқроғи 2016 йилдан бошлаб Ўзбекистоннинг Туркия ва бошқа туркий давлатлар ўртасида ўзаро савдо иқтисодий алоқалар тикланди. Икки давлат раҳбарларининг ўзаро ташифлари Ўзбекистоннинг туркий тилли давлатлар билан интеграциялашув жараёнларини тезлаштирди. 2018-йил 30-апрел куни Ўзбекистон Туркий кенгашга аъзо бўлиши ва ташкилотнинг Бишкекда бўлиб ўтадиган саммитида иштирок этиши маълум қилинган эди. Ўзбекистон Республикаси ҳукумати илк бора ушбу саммитда иштирок этди ҳамда бир қанча манфаатли шартномалар тузишга эришди. Ушбу саммит якунланганидан сўнг Ўзбекистон томонидан ўз ташқи сиёсатини Туркий тилли давлатлар билан олиб бориш муҳим аҳамият касб этиши аён бўлди. Бунинг асосий сабаби қуйидагилар:

Биринчидан, Глобаллашув жараёнида дунё давлатларининг ўз иттифоқчига эга бўлиши яққаланиб қолаётган Ўзбекистон учун ҳам иттифоқдош топиш заруриятини юзага келтирганди.

Иккинчидан, бошқа ташкилотлардан фарқли ўлароқ “Туркий кенгаш” дини, эътиқоди, маданияти ҳамда ижтимоий ҳаёти жихатидан Ўзбекистонга яқин эди.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикасининг географик жойлашуви ҳамда бевосита чегаралари Туркий Тилли давлатларнинг худуди билан ёндошлиги, фаол иқтисодий-сиёсат юргизиш учун қулай шароит ҳисобланарди.

Тўртинчидан ушбу кенгашаъзоларининг деярли барчаси Ўзбекистон билан бир хил иқтисодий-сиёсий мақомда эди.

Айнан ушбу сабаблар туфайли 2019-йил 12-сентябр куни Кенгашга аъзолик учун ариза расман топширилган. Қарийб аҳолиси 33.000.000 (ўттиз уч миллион) дан зиёд аҳолига эга Ўзбекистоннинг ушбу кенгашга аъзо бўлиши унинг ахамияти ҳамда халқаро майдондаги ўрни юксалишига сабабчи бўлди.

Ўзбекистон Республикасининг икк бор аъзо сифатида Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгашида қатнашиш жараёни 2019-йил октябр ойида Боку шаҳрида бўлиб ўтган VII саммитда кузатилди. Саммитда Туркия Президенти Ражаб Тоййиб Ердуғон, Озарбайжон Президенти Илҳом Алиев, Қирғизистоннинг собиқ президенти Сооронбай Жеенбеков, Венгрия Бош вазири Виктор Орбан, Қозоғистоннинг собиқ президенти Нурсултон Назарбойев, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев иштирок етди.

“Covid2019” пандемиясининг юзага келиши кенгашнинг янада бирлашуви ҳамда оғир шароитда елкама-елка ҳолатда фаолият кўрсатишига олиб келди. Шу мақсадда 2020-йил апрел ойида Озарбайжон Президенти Илҳом Алиев ташаббуси билан Туркий Кенгашнинг коронавирус пандемиясига қарши курашга бағишланган фавқулодда саммити видеоконференсия орқали бўлиб ўтди. Бу эса ўз навбатида ҳамкор ташкилотларнинг ўзаро муносабатларини янги босқичга олиб чиқди.

2021-йил 12-ноябр куни Истанбулда бўлиб ўтган Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгашининг VXXX саммитида Туркия президенти Ражаб Тоййиб Ердуғон Туркий кенгаш номи “Туркий давлатлар ташкилоти” деб ўзгартирилганини маълум қилди. Кенгашнинг ташкилот сифатида ўзгартирилиши халқаро миқёсда муҳим хабар сифатида эътироф этилишига сабабчи бўлди. Ушбу саммит бир қанча муҳим янгиликлар билан қарши олинди хусусан Туркменистон Туркий Давлатлар Ташкилотига кузатувчи мақоми билан аъзоликка қабул қилинди.

Тахлилчилар томонидан илгари сурилаётган фикрларга мувофиқ яқин келажакда Туркменистон ва Венгрия ташкилотга қўшилиши ва расман аъзо сифатида ҳаракатланиш эҳтимоли юқори баҳоланмоқда. мумкин

Ҳозирги кунга келиб “Туркий давлатлар ташкилоти” жаҳон миқёсида кенг қўламли ташкилотлар қаторидан жой олмоқда. Бунинг асосий сабаби аъзо давлатларнинг аҳолиси демографик жихатдан ўсиб бораётганлиги ҳамда, ушбу тузилманинг табиий захиралари ва иқтисодий қудрати яқин йилларда ривожланган давлатлар сипасига кириб бораётганидир.

Фойдалинилган адабиётлар:

1. “Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгашини ташкил этиш тўғрисидаги Нахичеван келишув”и 03.10.2009
2. “Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгаши номини “Туркий давлатлар ташкилоти” деб ўзгартириш тўғрисида”ги қарор; 2021
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/Организация_тюркских_государств